

Textiel als Chine de Commande¹

Ying Shi Zheng

Voor de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC 1602-1799) was de handel met China van het grootste belang. Zij importeerde uit China voornamelijk thee, textiel en porselein. De invloed van de Chinese cultuur op de Nederlandse en Europese samenleving werd hiermee steeds groter. Thee heeft zeker in de achttiende eeuw de Nederlandse smaak veranderd en heeft zijn weg naar het Nederlandse volk gevonden. Thee wordt sindsdien door iedereen van hoog tot laag gedronken. De Chinese theecultuur werd eerst in Nederland en daarna in heel Europa geïmiteerd.² Hoe zat het met het Chinese textiel? Werd ook de Chinese 'textielcultuur' door de Nederlanders overgenomen?

Tot nu toe is er al veel onderzoek gedaan met betrekking tot thee en porselein. Maar er is weinig specifiek onderzoek gedaan naar textiel, noch als handelswaar noch als interieur- of kostuumstof. Om een vollediger beeld van de handel met China te krijgen en om de daaruit voortvloeiende Chinese invloed op de Nederlandse samenleving te onderzoeken is het de moeite waard nader onderzoek te doen naar de invoer van Chinees textiel.

Het Doctoraal Werkcollege 'Indiaas textiel in Nederland', dat in het studiejaar 1994/95 gegeven werd door dr. F. Gaastra, maakte het onderzoek op dit gebied nog interessanter. De nadruk lag vooral op de samenstelling van de aanvoer, de verscheidenheid van de stoffen en de ontwikkeling van het exotische textiel in de Republiek. Deze ontwikkeling werd zowel vanuit historisch als kunsthistorisch oogpunt bekeken; het was juist deze combinatie die mijn onderzoek op gang bracht.

In dit artikel wordt zowel een historische als een kunsthistorische analyse van het Chinese textiel gegeven. Deze twee aspecten hangen nauw met elkaar samen. Om na te gaan in welke mate het Chinese textiel deel uitmaakte van de Compagnieshandel, heeft de historische analyse betrekking op de handel in textiel door de VOC. In de kunsthistorische analyse wordt beschreven hoe het textiel als interieur- of kostuumstof werd gebruikt en in hoeverre het Chinese textiel invloed uitoefende op de Nederlandse cultuur.

Naast de relevante vakliteratuur zal tevens gebruik worden gemaakt van het archief van de VOC. Vooral de resolutieboeken van de Heren Zeventien 1700-1793 in het Algemeen Rijksarchief in Den Haag zijn belangrijke bronnen. In dit artikel beperk ik mij tot het tijdvak 1730-1793, omdat de VOC in deze periode direct handel met China dreef en de bronnen hierover compleet bewaard zijn gebleven.

Chinees textiel: een historische analyse

Aan het einde van de zestiende eeuw kwamen zowel de textielhandel als de textielnijverheid tot grote bloei in de Republiek. Deze bloei zette in de loop van de zeventiende eeuw door en eindigde in de achttiende eeuw. Vanaf 1700 vormde het textiel (naar inkoopprijs gemeten) de belangrijkste categorie onder

de retourgoederen van de VOC. De door de VOC uit Azië ingevoerde textielprodukten werden niet alleen naar de Oostzee, maar ook naar Duitsland, Frankrijk en de Zuid Europese landen geëxporteerd. Hieraan ten grondslag lag onder meer de voorkeur van de Europeanen voor kleding of interieur-aankleding in Aziatisch en Chinees textiel. Deze handel beleefde haar bloei tot ongeveer het midden van de achttiende eeuw en ging daarna achteruit, vooral door de mercantilistische politiek in Europa.

In de zeventiende eeuw was de handel van de VOC met China voornamelijk afhankelijk van de vanouds bestaande jonkenhandel, waarmee de Chinese kooplieden langs de Zuidoost-kust van China de handelscontacten met het buitenland onderhielden. Deze handel werd later verstoord door een verbod op de overzeese handel in China. In 1728 besloten de Heren Zeventien³ rechtstreeks schepen van Nederland naar Kanton te laten varen. Zo begon de VOC de directe handel met China. In 1755 werd een aparte China-Commissie opgericht, die alles wat de handel op dit land betrof in handen nam.

De VOC heeft in de periode 1720-1795 voor ruim 117 miljoen gulden aan Chinese goederen voor patria ingekocht (Chinees retouren). Dit komt neer op een aandeel van zo'n 20% in de totale Aziatische retouren van de VOC in deze periode. Hierbij speelde het Chinese textiel, naast thee, een belangrijke rol in de handel van de VOC in Kanton.⁴

In de loop van de achttiende eeuw is het aandeel van het Chinese textiel in de totale inkoop van de VOC sterk toegenomen. Dat kwam door de grote vraag in Europa en omdat na 1736 in Bengalen, één van de grootste textiel-leveranciers, de prijzen van de exportgoederen met ruim 30% stegen ten gevolge van toegenomen arbeidskosten.⁵ In Nederland werden vier textielprodukten uit China ingevoerd: Chinees linnen, Chinese Pansjes (een soort katoen), Chinese ruwe zijde en zijden stoffen. In dit artikel wordt vooral de globale ontwikkeling geschetst van de handel in Chinese ruwe zijde en zijden stoffen, daar deze tot de belangrijkste categorie onder het textiel uit China behoorden.

In Nederland werd de Chinese zijde hoog gewaardeerd en men gebruikte haar in de textielnijverheid en dan vooral in de Haarlemse zijdenijverheid. Op deze manier bevorderde de aanvoer van Chinese ruwe zijde de Nederlandse welvaart. Vóór 1740 importeerde de VOC grotendeels Bengaalse ruwe zijde naar Europa, omdat Chinese zijde duurder was. Na 1745 steeg echter het aandeel van Chinese zijde in de aanvoer. In Bengalen was de zijdeprijs sterk gestegen, terwijl de vraag van de binnenlandse zijdenijverheid groter werd. Hierdoor verloor Bengalen haar positie op de zijdemarkt. Aan het einde van de achttiende eeuw werd de Chinese zijde belangrijker voor de handel van de VOC dan de Bengaalse.⁶

In 1765-1770 kende de handel in ruwe zijde een grote bloei, vanaf 1780 ging die echter achteruit (zie tabel I). Dit werd veroorzaakt door de Vierde Engelse Oorlog (1780-1784), die de handel met China sterk verstoorde, maar daarnaast vooral door de modewisseling van die tijd. Doordat linnen en

katoenen kleding vanaf het midden van de jaren tachtig in Europa steeds meer in de mode kwamen, was de zijdehandel steeds minder florissant geworden. Hierdoor daalde de verkoopprijs van de zijde in Europa snel.⁷

De winsten op ruwe zijde waren niet zo stabiel en namen in het laatste kwart van de achttiende eeuw sterk af (zie tabel I). De oorzaken hiervan waren niet alleen de dalende verkoopprijs in Europa maar ook de sterk toenemende inkooprijs in China. Omdat Europese Compagnieën in steeds grotere hoeveelheden ruwe zijde uit Kanton exporteerden, steeg de zijdeprijs in China zeer sterk.⁸ Toch bleef de Chinese zijde, die zo'n 41% aan bruto winst leverde, als geheel een winstgevend produkt.

Tabel I: De in- en verkoopwaarde per vijf jaar van de Chinese ruwe zijde (in duizenden guldens) en hun aandeel in de handel met China van de VOC 1705-1790. De gegevens van verkoop zijn ontleend aan: F. Gaastra, 'De Textielhandel van de VOC', *Textielhistorische bijdragen* 34 (1994) 50-69, aldaar 54; de gegevens van inkoop zijn ontleend aan 'Bijlage-8' in: C. Jörg, *Porselein als handelswaar* (Groningen 1978) 304.

	Verkoop	% Kanton	Inkoop	% Kanton	Bruto	% Winst
1745-50	448,3		188,0			
1750-55	696,8	6,0	506,2	5,5	190,5	37,6
1755-60	547,6	3,5	504,2	6,1	43,0	8,5
1760-65	597,6	3,2	438,1	4,6	159,4	36,0
1765-70	956,6	4,1	328,8	3,2	627,8	191,0
<i>1750-70</i>		4,2		4,8		
1770-75	937,0	4,3	749,8	6,4	187,0	25,0
1775-80	1214,4	10,6	968,5	7,5	245,9	25,0
1780-85	604,3	11,7	600,7	8,6	3,6	0,6
1785-90	1685,3	9,2	1638,5	8,2	46,8	2,9
<i>1770-90</i>		8,9		7,7		
<i>1750-90</i>	<i>7239,6</i>	<i>6,2</i>	<i>5734,9</i>	<i>6,2</i>		<i>41,0</i>
1790-93			374,0	6,0		

In vergelijking met de ruwe zijde betekende de import van Chinese zijden stoffen een bedreiging voor de Nederlandse zijde-industrie. Nederlandse zijdefabrikanten verzetten zich fel tegen de invoer van Chinese zijden stoffen. De protesten bleven echter zonder resultaat en hadden nauwelijks invloed op de invoer van Chinese zijde. Dit werd voornamelijk veroorzaakt doordat de vraag naar Chinese zijden stoffen groot was. Vanaf 1730 ging bovendien de Nederlandse zijdenijverheid achteruit. Nederlandse zijden weefsels beantwoordden niet meer aan de smaak van de tijd. Men stelde meer prijs op Franse en Chinese zijden stoffen dan op de Nederlandse.⁹

Net als bij ruwe zijde was aanvankelijk Bengalen de belangrijkste leverancier, maar later overtroffen Chinese zijden stoffen de Bengaalse in belang. In de tweede helft van de achttiende eeuw vormden Chinese zijden stoffen ruim de helft van alle zijden stoffen die de VOC in Nederland op de veiling bracht.¹⁰ De belangrijkste oorzaken hiervoor waren dat Chinese zijden stoffen een hogere kwaliteit dan de Bengaalse stoffen hadden en dat zij in de mode waren. Bovendien, zoals hierboven al werd vermeld, stegen in Bengalen de prijzen van zijden stoffen.¹¹

China was in de achttiende eeuw nog een zeer gesloten land. Overzeese handel was verboden. Europeanen mochten slechts via Kanton handel met China drijven. Hierdoor ondervond de inkoop van zijden stoffen ernstige moeilijkheden. Door de grote vraag van Europeanen naar zijden stoffen steeg in de loop der tijd de zijdeprijs in China. Daarnaast werd de handel in China gehinderd doordat, als gevolg van het exportverbod, bepaalde stoffen moeilijk te verkrijgen waren.¹² Dit leidde tot een onstabiele handel (zie tabel II). Tegelijkertijd was de handel in zijden stoffen buitengewoon gevoelig voor veranderingen in de mode. In 1738 en in 1793, bijvoorbeeld, leed men grote verliezen. In 1738 werden voor 37,75 gulden per stuk ingekochte zwarte zijden stoffen slechts voor 34,5 gulden verkocht.¹³ In deze jaren vond er in Europa een stijlwisseling plaats. Men droeg geen zwarte kleren meer. Stoffen in lichtere kleuren gingen het modebeeld bepalen. In 1793 waren veel bestelde stoffen, in de kleuren groen, geel, bruin en 'vlees kleur', onverkoopbaar.¹⁴ Wederom werd dit veroorzaakt door de mode. In de jaren negentig waren koele kleuren al lang in de mode en felle kleuren zoals groen, geel en rood werden daardoor onverkoopbaar. Kennelijk werd de handel in zijden stoffen beïnvloed door de smaak van het publiek.

Hoewel het aandeel van de zijden stoffen in het totaal van de inkoop en verkoop nogal wisselde en ook de winst sterk kon variëren, was men over het algemeen niet ontevreden over deze tak van de handel met China.

De textielhandel in Kanton was ondanks alle tegenslagen toch één van de weinige takken van de handel waar nog winst werd gemaakt. Het Chinese textiel was één van de belangrijkste importgoederen van de VOC uit de handel in Kanton. In tegenstelling tot andere producten van de Compagnie had de mode directe invloed op deze handel.

Tabel II: Inkoop, verkoop en winst van zijden stoffen, ps = stuks. De gegevens zijn ontleend aan C. Jörg, *Porselein als handelswaar* (Groningen 1978) 250-251, noot 128.

	Inkoop		Verkoop	Bruto winst	% Winst
1729	570 ps.	f 11.921	f 22.436	f 10.515	88
1740	8.450 ps.	f 297.190	f 325.149	f 27.959	9
1750	6.195 ps.	f 180.598	f 275.927	f 95.329	53
1758	5.780 ps.	f 228.266	f 255.544	f 27.278	8
1765	2.800 ps.	f 103.924	f 164.527	f 60.648	58
1776	4.669 ps.	f 205.125	f 231.702	f 26.577	13
1786	4.742 ps.	f 181.864	f 194.397	f 12.533	7
1792	3.340 ps.	f 136.681	f 147.974	f 11.293	8
					31

Zijden stoffen: een kunsthistorische analyse

De vroegmoderne samenlevingen in Europa waren standenmaatschappijen. De onderlinge verschillen tussen de, relatief gesloten, standen konden op diverse wijzen worden gearticuleerd. Eén manier om de eigenwaarde uiterlijk te vertalen was door middel van kleding. Linnen werd door iedereen gebruikt. Kostbare zijden stoffen en fijne wollen lakens (na de zestiende eeuw vooral zijden stoffen) waren over het algemeen voorbehouden aan de hogere standen. Degelijke wollen stoffen daarentegen vonden toepassing in de dagelijkse kleding van de burgerstand en de boerenstand; zijden stoffen werden alleen gebruikt voor feestkleding. Het werd als een grote misstap gezien om zich boven zijn stand te kleden.¹⁵

Zijden stoffen golden niet alleen als statussymbool, maar speelden ook een toonaangevende rol in de mode. Al sinds eeuwen gaven de hogere standen de toon aan in de mode en werd vooral de mode van het Franse hof nagevolgd. In de zeventiende en de achttiende eeuw ontstond in Frankrijk belangstelling voor het buitenland. Men interesseerde zich niet alleen voor Engeland en Rusland, maar ook voor Azië, voor produkten uit India en voor prachtig Chinees lakwerk, porselein en zijden stoffen. Vooral Aziatische zijden weefsels werden door rijke dames en heren zeer bewonderd. Vandaar dat dit materiaal de modegebruiken beïnvloedde. Het waren echter de geïm-

porteerde zijden stoffen, en niet de ruwe zijde en linnen, die in het bijzonder invloed hadden op de mode.¹⁶

Ook in China tijdens de Qing-dynastie (1644-1911) onderscheidde de Chinese hogere stand zich van de lagere door dessins van de kleding, maar vooral ook door kleuren. Men onderscheidde twee soorten kleuren, namelijk: ware kleuren (blauw, felrood, lichtgeel, wit en zwart) en onware kleuren (groen, lichtrood, lichtblauw, paars en donkergeel). Die markeerden een verschil in stand. Elke kleur had tevens een symbolische betekenis. Wie de 'verkeerde' kleur gebruikte, werd ter dood veroordeeld. De dessins voor de kledingstoffen werden in het oude China eveneens op een hiërarchische manier gerangschikt, met inbegrip van hoeden en schoenen. De keizer droeg gele kleding met versieringen als de maan, de zon, en de sterren voor het bovenste deel van het gewaad; en figuren van bergen, draken en *qilin* (een mythologisch dier) voor het onderste deel van het gewaad. Deze ornamenten symboliseerden de hemel. De keizer werd gezien als de zoon van de hemel.¹⁷

Behalve deze decoraties waren er vier soorten motieven, die ook door gewone mensen in het dagelijks leven konden worden gebruikt: schilderachtige, symbolische, religieuze en geometrische motieven. Bijna alle motieven hadden eigenlijk min of meer een bepaalde symbolische betekenis. De meest voorkomende motieven waren draken en feniksen, maar ook niet-mythische vogels, bloemen en geometrische motieven zoals karakters, de Chinese schrifttekens, werden gebruikt. Dergelijke versieringen kwamen niet alleen in zijden stoffen voor, maar ook in de decoratie van meubels, lakwerk en in de architectuur. De draak en feniks als decoraties zijn typisch Chinese traditionele tekenen, die dateren uit ongeveer de derde eeuw na Christus. De draak is het symbool van macht en de feniks staat voor de liefde en eerlijkheid. De combinatie van deze twee symboliseert het Chinese volk. Chinezen ontwierpen deze twee figuren soms graag in vloeiende 'S' of 'C' vorm (zie afbeeldingen 1-3).¹⁸

In de Chinese zijdedessins traden door de invloed van Europese kunst zoals barok en rococo enkele veranderingen op. De stijl van sommige Chinese versieringen veranderde naar luxueuzere en luchtigere vormen, terwijl de basispatronen dezelfde bleven. De Chinese decoratieve patronen hadden op hun beurt invloed op de Europese kunst: de achttiende-eeuwse chinoiserie.¹⁹

In de achttiende eeuw waren er in Europa twee hoofdstijlen te onderscheiden, die vooral werden gedomineerd door Frankrijk. Het rococo gaf in de eerste helft van de achttiende eeuw vorm aan de kunst, het neo-classicisme in de tweede helft van de achttiende eeuw. Het kenmerk van het rococo-textielornament vormden de golfachtige en asymmetrische dessins van bonte kleuren. Het neo-classicisme kenmerkte zich vooral door steeds meer verfijning; dessins van kleine bloempjes, smalle strepen of kleine ruitjes met koele kleuren.²⁰

De lichtheid en de asymmetrie uit de Chinese kunst hebben het ontstaan van het asymmetrische ornament in het rococo, vooral bij meubelen, gedeelte-

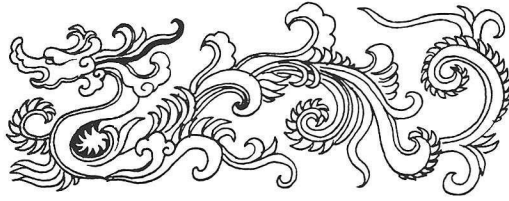

图 79 草龙

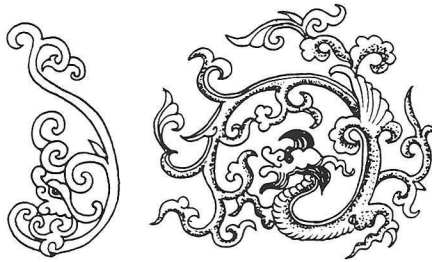
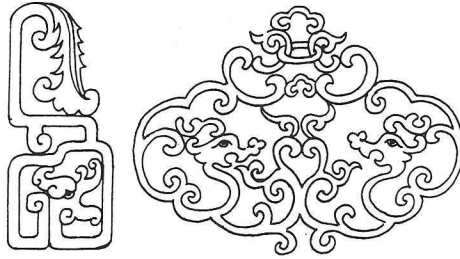

图 75 ~ 78 拐子龙和草龙

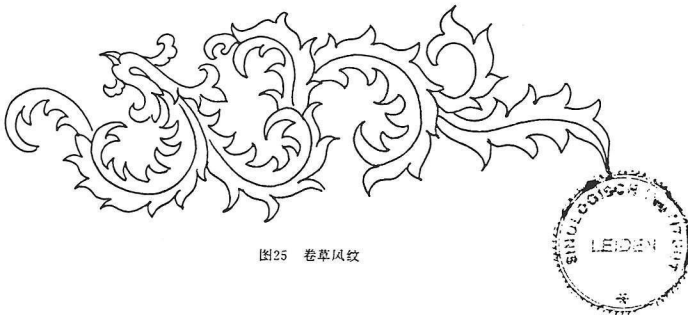

图25 卷草风纹

Afbeeldingen 1-3 zijn ontleend aan: Xu Huadang, *De Chinese feniks* (Peking 1988) 18-19; Xu Huadang, *De Chinese draken* (Peking 1988) 37-38.

lijk beïnvloed. Reisbeschrijvingen en uit China geïmporteerde artikelen zoals porselein, lakwerk en zijden stoffen hadden bewondering gewekt voor de Aziatische kunst, eerst in Frankrijk en later in heel Europa. De Chinese motieven werden tevens als voorbeeld gebruikt in de Europese kunst; dit verschijnsel staat bekend als chinoiserie. Omdat men de innerlijke betekenis van de Chinese decoraties, bijvoorbeeld draken of fenixen en bloemen (golvende motieven, zie afbeeldingen 1-3 en 7), niet begreep, maakten deze geleidelijk aan plaats voor allerlei bloemensymbolen of rankenpatronen. Zo werd de luchtige en speelse Chinese vormentaal aan de Europese smaak aangepast (zie afbeeldingen 4-6).²¹

Het gebruik van kleuren in Nederland was geheel anders dan in China. De stoffen die in de seculiere wereld in de zeventiende en de achttiende eeuw voor interieur en kleding werden gebruikt, stonden volstrekt los van het geloof en hadden geen enkele symbolische lading. Kleuren waren - behalve het zwart in het eerste kwart van de zeventiende eeuw, dat gebonden was aan de etiquette - uitsluitend een kwestie van mode en smaak, en wisselden met de stijlontwikkelingen in de Europese vormgeving. Hoewel de kunst in China en in Europa elkaar beïnvloedden, hielden ze beide vast aan hun eigen stijl.

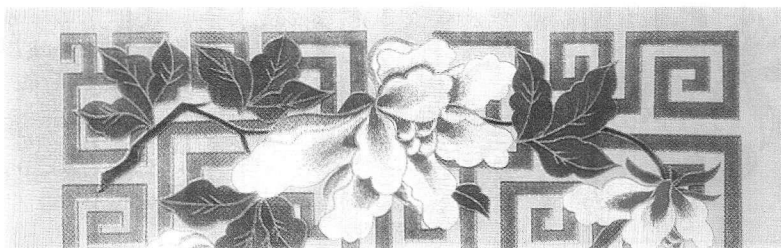
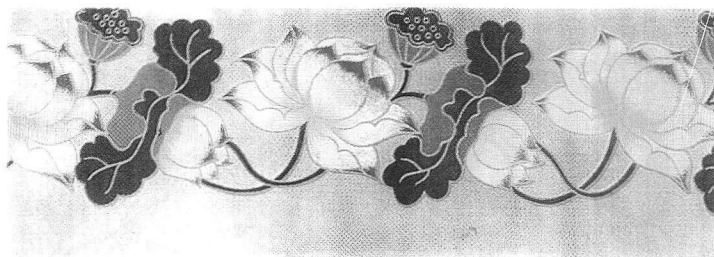
In de 'Eischen', bestellijsten van de VOC, vinden we vanaf 1725 vrijwel complete omschrijvingen van dessins, kleuren en maten van zijden stoffen. Vanaf 1736 zonden de Heren Zeventien regelmatig staaltjes zijde mee naar China die voor de *carga's* en de Chinese kooplui als voorbeelden moesten dienen.²² In de lijsten zien we dat elk jaar een bepaalde hoeveelheid van verschillende stofpatronen en kleuren werden besteld. Per periode traden hierin veranderingen op. Globaal kunnen we die stijlveranderingen in twee perioden indelen: 1725-1770 en 1770-1795.

In het tijdvak van 1725-1770 werden veel verschillende en felle kleuren besteld zoals diverse groenen, karmozijn (felrood), jonquille (lichtgeel), geel, bruin, incarnaat (karmijn-rood). De motieven van bestelde Chinese zijden stoffen bestonden uit luchtige en grote beweeglijke patronen. De meest gevraagde dessins waren: effen, gestreept, gebloemd en bloemen met strepen. De 'Eisch' in 1725 toonde al een zeer strenge rococostijl (deze stijl kwam pas laat in Nederlandse decoratieve kunst). Het mocht 'geen klein werk' zijn, maar 'ook niet te groot'; bij bloemenpatronen moesten het 'geen ijle bouquets (bloempjes), maar doorgewerkte patronen' zijn; bij strepen moesten het 'fraaie dessins (met) brede strepen (en) veel verandering (variatie)' zijn of met 'veel verandering van (achter)gronden en mooie dessins'.²³ Al deze kleuren en patronen pasten in de rococostijl. Hieruit blijkt dat de bestellingen nauwgezet rekening hielden met het rococo dat in die tijd in Frankrijk de cultuur bepaalde.

De bestellingen van de VOC volgden onmiddellijk de nieuwe stijl uit Frankrijk, niet alleen het rococo maar ook het neo-classicisme. Na 1756 kwamen bijvoorbeeld ook 'heel smalle streepjes' op de lijst voor, waarin al de invloed van het nieuwe neo-classicisme was te bespeuren. De 'Eischen' liepen

Afbeeldingen 4-6 zijn ontleend aan: Natalie Rothstein, *Silk designs of the eighteenth century*. In the collection of the Victoria and Albert Museum London with a complete catalogue (Londen 1990) 50-51, 226.

Afbeelding 7 is ontleend aan: *Traditional Chinese textile designs in full color* (New York 1980) 8-9.

Afbeelding 8, het 'Keurvorstenkazuifel' (China, tweede of derde kwart van de achttiende eeuw). Ontleend aan: T. Stam en R. van Blerk, 'Borduurstuk uit China', *Aziatische kunst* 25 (1995) 2-26, aldaar 20.

hiermee voor op de komst van het neo-classicisme in Nederland, dat ongeveer twintig jaar later begon dan in Frankrijk.²⁴

In de bestellingen van de stofdessins vroegen de Heren Zeventien al in 1771 zeer 'classicistische' patronen, die verfijnder, koeler en kleiner waren:

'Lustring geschilderden: 100 stuks

Deze in een nieuwe smaak zijn (...) de Helft der party moet zijn met ruitjes in de grond, de ander helft party moeten met zachte strepen zijn. Het moeten beyde met fraay geschilderde Rankjes zijn, en niet te lomp of te groot van patroonen.'²⁵

In het begin van de periode 1770-1793 zijn groene of karmozijnen strepen nog te vinden in combinatie met een witte achtergrond, dan volgt blauw of grijs met wit, dat reeds koeler is dan het groen en het karmozijn. De meest bestelde stofpatronen waren: zachte strepen, kleine ruitjes of kleine bloempjes tegen een koele achtergrond; zij dragen precies het kenmerk van de neo-classicistische stijl.²⁶

De smaak van Europeanen kon per stijlperiode verschillen, maar voor de Chinezen niet. De staaltjes die de bewindhebbers van de VOC vanaf 1736 naar Kanton stuurden, waren ook bedoeld om de kleuren aan te geven. In de 'Eischen' werden de bestelde kleuren tegelijk zeer nauwkeurig beschreven. Het is dus zeer goed mogelijk dat de smaak van het kleurgebruik van de Europeanen in de achttiende eeuw heel anders is geweest dan van de Chinezen.

De bestelde stofpatronen uit de periode 1725-1770, zoals asymmetrisch krullende bloemranken en guirlandes, doen soms denken aan sommige Chinese motieven die ook golfachtig waren. Maar het verschil is dat de Chinese motieven een eigen symbolische betekenis hebben. Bij de bestelde Chinese zijden stoffen hadden die motieven voor Europeanen een andere of geen concrete betekenis meer. Het witte zijden 'Keurvorstenkazuifel', dat in het tweede of derde kwart van de achttiende eeuw in China werd geborduurd, was een opdracht van de VOC (zie afbeelding 8).²⁷ De decoratie op de achterzijde van het kazuifel bestaat naast motieven als vogels, vlinders en krullende bloemranken, uit een kruis, waarop een ovaal medaillon met de afbeelding van Maria met kind en een wapenschild is afgebeeld. Deze zullen wel aan de hand van Europese voorbeelden zijn geborduurd. In de patronen met lange golvende bloemranken tegen een witte achtergrond wordt de Europese rococostijl zichtbaar (vergelijk met afbeelding 7). Chinezen zouden in die tijd echter nooit witte kleuren gebruiken voor zulke heilige stoffen, want wit verwijst naar de dood of ongeluk en werd bij begrafenissen gebruikt. Wit was toen juist in Europa in de mode. Dit kazuifel als geheel doet meer denken aan 'Europa' dan aan 'China'. Het is heel goed mogelijk dat de stofpatronen van bestelde zijden stoffen beter pasten bij de rococostijl dan de Chinese stijl van die tijd.

De dessins uit de periode 1770-1793 werden gekenmerkt door de smalle strepen of ruitjes met koele kleuren, die geheel anders waren dan de

Chinese motieven. Hierover hadden de Heren Zeventien in 1774 een duidelijke mening:

'Bij de vorige eischen hadde wij aan UE gegeven de faculteit om in te kopen enige stoffen naar eigen verkiesing, nou moeten we daar van afzien wijl de smaak in China te veel verschilt van die, welke hier te lande prevaleert.'²⁸

In het neo-classicisme veranderde de smaak zodanig dat de Chinese vormen niet meer gewild waren.

Waren voorheen (vóór 1774, in de rococotijd) stoffen die puur Chinese dessins hadden, verkoopbaar (compleet met alle specifiek Chinese motieven)? Nee. Als de Chinese dessins tijdens de rococoperiode goed bij de Europese smaak aansloten, waarom formuleerde de VOC in de 'Eischen' vanaf 1725 dan steeds strengere en gedetailleerdere voorschriften ten aanzien van de dessins en kleuren, en waarom zond ze vanaf 1736 regelmatig staaltjes zijde mee naar China? Bovendien pasten de bestelde zijden stoffen uit periode 1725-1770 beter bij de Europese rococostijl dan bij de Chinese stijl.

De symbolische betekenissen van Chinese zijden dessins zijn zowel bij de stofpatronen als bij de kleuren bij de bestelde Chinese zijden stoffen verloren gegaan. De stijl van deze stoffen die door de VOC in 1730-1795 uit China ingevoerd werden, bevat meer Europese elementen dan Chinese.

Uit deze kunsthistorische analyse kan worden geconcludeerd dat na 1725 de 'Eischen' van de bestelde Chinese zijden stoffen niet zozeer overeenkwamen met de Chinese kunststijl, maar wel zeer goed bij de Europese stijlen pasten. De Chinese zijden stoffen zijn typisch 'Chine de Commande' met Europese decoraties. Het is ten slotte opvallend dat de bestellingen van de VOC meestal de Franse mode op de voet volgden en veel moderner waren dan de mode in Nederland. Omdat de zijden stoffen directe invloed op de mode hadden, kunnen we concluderen dat het gebruik van de Chinese zijden stoffen via de handel van de VOC een toonaangevende rol in de Nederlandse mode in de laatste 75 jaar van de achttiende eeuw heeft gespeeld.

Conclusie

Uit de historische en kunsthistorische analyses blijkt dat Chinees textiel in de achttiende eeuw grote invloed heeft gehad op de handel van de VOC en op het Nederlandse culturele leven. Via de Chinese textielhandel heeft de VOC ook een leidende rol in de Nederlandse mode gespeeld. De VOC probeerde de Franse mode te volgen door middel van streng geselecteerde 'Eischen' en de toegezonden staaltjes. De hoofdstijlen in de bestelde zijden stoffen zijn in grote lijnen veel moderner dan die in Nederland, hoewel de 'Eischen' van de VOC af en toe ook 'fouten' maakten. De VOC heeft niet alleen een belangrijke invloed uitgeoefend op de Nederlandse economie, maar ook op het achttiende-eeuwse culturele leven.

De door de VOC ingevoerde Chinese zijden stoffen hebben een toonaangevende rol gespeeld in de Nederlandse mode. Maar ze hebben slechts in zeer beperkte mate invloed gehad op het gewone Nederlandse volksleven, omdat deze stoffen bijna uitsluitend in deftige kringen werden gebruikt. Bovendien waren de kleuren en ontwerpen van de zijden stoffen niet zozeer aan de Chinese stijl als wel aan de Europese mode aangepast. Zo kon de Chinese zijdekunst zich niet direkt vrij verspreiden in Europa. Men droeg en gebruikte Chinees textiel volgens Europese gewoonten en in Europese stijl. Men heeft de Chinese textielkunst niet zo maar geïmiteerd. De Chinese 'textielcultuur' drong dus maar in beperkte mate door tot het Nederlandse culturele leven van de achttiende eeuw. In Nederland was het Chinese textiel daarentegen meer een doorgeefluik van Franse stijlen dan van Chinese kunst.

Tegenover het onderzoek naar de invloed van Chinees textiel in Nederland dient een andere vraag zich vanzelf aan, namelijk of Nederlands textiel, zoals Leids laken ook invloed heeft gehad op China. De VOC importeerde immers niet alleen textiel uit China, maar exporteerde er ook textiel naartoe. Er is een schat aan bronnen op dit gebied die al honderden jaren in Chinese en Nederlandse archieven worden bewaard. Op basis van deze bronnen kan veel onderzoek worden gedaan. Kortom, het onderzoek naar de textielhandel van de VOC met China heeft een rooskleurige toekomst.

Noten:

1. De term 'Chine de Commande' wordt gebruikt voor goederen in China besteld in opdracht van Europeanen met Chinese of Europese thema's en decoraties.
2. L. Blussé, *Tribuut aan China. Vier eeuwen Nederlands-Chinese betrekkingen* (Amsterdam 1989) 98-104.
3. Bestuurders van de VOC.
4. F.S. Gaastra, *De geschiedenis van de VOC* (2de druk; Leiden 1991) 53, 114-116 en 133-136; C.J.A. Jörg, *Porselein als handelswaar. De porseleinhandel als onderdeel van de Chinahandel van de V.O.C. 1729-1794* (Groningen 1978) 1-45; J.W. Veluwenkamp, 'De buitenlandse textielhandel van de Republiek in de achttiende eeuw', *Textielhistorische bijdragen (THB)* 34 (1994) 70-88; Joh. de Vries, *De Economische achteruitgang der Republiek in de achttiende eeuw* (Leiden 1968) 84-117.
5. Jörg, *Porselein als handelswaar*, 249 en 301-304.
6. Ibidem, 84; F.S. Gaastra, 'Textielhandel van de VOC', *THB* 34 (1994) 50-69; 10-11, 20-21; J.A.F. de Jongste, *Onrust aan het Spaarne. Haarlem in de jaren 1741-1751*. Hollandse Historische Reeks II (z.p. 1984) 23, 30-33; P.W. Klein, 'De Tonkinees-Japanse zijdehandel van de Verenigde Oostindische Compagnie en het interaziatisch verkeer in de zeventiende eeuw', in: *Bewogen en bewegen* (Tilburg 1986) 169-177.
7. Algemeen Rijksarchief, het archief van de VOC (ARA-VOC) inv. nr. 4553, 15-10-1789: 'Door het toeneemend debit in Lywaaten en Neteldoeken, veroorzaakt door de smaak die men thans in den dragt der vrouwen in 't algemeen in Europa bespeurd werd en minder Zyde doeken en gaenzen verkogt en zyn dús de Fabricquén in Zyde minder florisant, waar door dan de aangevoerde Zyde van China meerder bespeurd werden der de pryzen by verkoop veel laager dan voor twee en drie Jaaren zyn weshalven wy dan ook onzen Eisch van Nankingsche Zyde hebben verminderd.'

8. Shi Minxong, *De ontwikkeling van de zijdenijverheid van de Qing -Dynastie (1644-1911)* (Taiwan 1968) 21, 103; ARA-VOC 4553, 18-07-1793: 'de enorme hoge prÿs zowel van Nanking Ruwe Zÿde als van Cantonse Zÿde: R.N.Zÿde 1790 voor 305 Th, 1791 350 Th; C.Zÿde: 1790 voor 220 Th, 1791 235 Th.'
9. Jörg, *Porselein als handelswaar*, 87, 250; Gaastra, 'Textielhandel van de VOC', 19-25; De Vries, *De Economische achteruitgang der Republiek*, 84-117.
10. Gaastra, 'Textielhandel van de VOC', 8-9; Jörg, *Porselein als handelswaar*, 85, 250; K. Glamann, *Dutch-Asiatic Trade 1620-1740* (The Hague 1958) 149.
11. Jörg, *Porselein als handelswaar*, 249-250.
12. Ibidem, 85-86; Li Renfu, *Chinese textielgeschiedenis* (Hunan 1983) 307-310.
13. ARA-VOC 122, het jaar 1738.
14. ARA-VOC 4553, het jaar 1793.
15. M.C. de Jong, 'Sits en bedrukte katoen in de negligé-kleding van de hogere standen' in: E. Hartkamp-Jonxis, ed., *Sits. Oost-West relaties in textiel* (zvolle 1987) 54-63, aldaar 55; J.H. der Kinderen-Besier, *Spelevaart der mode. de kledij onzer voorouders in de zeventiende eeuw* (Amsterdam 1950) 235-238; L. Heerma van Voss, 'Sociale aspecten van kleding', *THB* 31 (1991) 7-19, aldaar 8-9; Chandra Mukerji, *From graven images. Patters of Modern Materialism* (New York 1983) 190; B.M. Du Mortier, 'Satijn en damast staet uyter maten net. zijde in de mode van de zestiende en zeventiende eeuw', in: B. Brommer, ed., *Van kimono tot ruimtepak. zijde - kunst-zijde - kunstvezel* (Helmond 1990) 81-94, aldaar 82.
16. De Jong, 'Sits en bedrukte katoen', 55; J.H. der Kinderen-Besier, *De kleeding onzer voorouders: 1700-1900. De kostuumafdeeling in het Nederlandsch museum voor geschiedenis en kunst te Amsterdam* (Amsterdam 1926) 42.
17. Kao Hanyu, ed., *Chinese patterns through the ages* (Hongkong en Shanghai 1986) 22-23.
18. Ibidem, 12-14; Li Xingnan, *De zijde van de Ming-Dynastie* (Peking 1955) 3-12; Xu Huadang, *De Chinese feniks* (Peking 1988) 1-18; Xu Huadang, *De Chinese draken* (Peking 1988) 3-21; *De complete Chinese kunstgeschiedenis* VI. Wang Bomim, ed. (Shandong 1988) 65-66.
19. Kao, *Chinese patterns*, 12; Xu, *De Chinese feniks*, 3-18; Xu, *De Chinese draken*, 11-18; *De complete Chinese kunstgeschiedenis* VI, 465-466; A. Berendsen, *Het meubel van Gothiek tot Biedermeier* (2de druk; Utrecht 1941) xxxi.
20. A. Berendsen, *Antiek in Nederland. Binnenhuis, meubelen, tapijten, koper, tin, zilver, glas, porselein en aardewerd van 1450-1820* (2de druk; Amsterdam 1962) 8-9, 79-107; L. van Beurden, *Over mode en mensen. Tien eeuwen kostuumgeschiedenis* (Nijmegen 1994) 89-100.
21. Van Beurden, *Over mode en mensen*, 101-104; Kinderen-Besier, *De kleeding onzer voorouders: 1700-1900*, 21, 24; Berendsen, *Antiek in Nederland*, 79, 107-108; Berendsen, *Het meubel van Gothiek tot Biedermeier*, xxxi; Tuuk Stam en René van Blerk, 'Borduurstuk uit China', *Aziatische kunst* 25 (1995) 2-26, aldaar 14.
22. Jörg, *Porselein als handelswaar*, 85 en 250.
23. ARA-VOC 118-120, Eisch in 1725-1734.
24. ARA-VOC 4475, Eisch in 1756; Berendsen, *Antiek in Nederland*, 16, 110-121; Kinderen-Besier, *De kleeding onzer voorouders: 1700-1900*, 32, 55, 89, 90, 92.
25. ARA-VOC 4550, Eisch in 1771.
26. ARA-VOC 4550-4553, Eisch in 1770-1790.
27. Tuuk Stam, 'Borduurstuk uit China', 19-21.
28. ARA-VOC 4550, het jaar 1774.